

Miklósi Márta: A fogvatartottak kulturális jogainak érvényesülése és közösségi művelődése a hazai büntetés-végrehajtási rendszerben

A szabadságvesztés büntetés alapvető célja az első pillanattól kezdve a szabadulásra való felkészítés, a fogvatartottak társadalomba történő visszaillesztése. A reszocializáció a büntetés-végrehajtási intézetben már a büntetés letöltésének pillanatában elkezdődik, enélkül ugyanis nagy az esélye annak, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben töltött idő inkább a börtönszocializációt, mintsem a társadalmi beilleszkedést segíti elő, hiszen a fogvatartott feladatai a büntetés-végrehajtás normarendszeréhez kapcsolódnak, és kevésbé a civil világhoz. Ezen célok elérése érdekében véleményem szerint elengedhetetlenül fontos a társadalomban működő szerveződések bekapcsolódása az elítéltekkel való foglalkozásba, hiszen vannak olyan feladatok, amelyeket a büntetés-végrehajtás szervezetétől független, hivatali kötöttségektől mentes személyek jobban meg tudnak valósítani, ahogyan tanulmányomban be is mutatok néhány ilyen kezdeményezést.

Ugyanakkor a büntető felelősségre vonás folyamata során minden körülmények között érvényesülniük kell az emberi jogoknak, alapelveknek, nemzetközi követelményeknek, amelyek rövid bemutatására szintén kitérek írásomban. Minden büntetés, szankció és eljárásjogi kényszerintézkedés bizonyos alapvető állampolgári jogok korlátozásával jár, azonban védelmet kell nyújtani az esetleges joggal való visszaélés megelőzésére. (v. ö. Vókó 2010) Fontos, hogy a szabadságuktól megfosztott személyeket – a nemzetközi egyezmények, hazai jogszabályok előírásait tiszteletben tartva – a fogvatartás teljes ideje alatt emberként kezeljék, emberi méltóságukat semmilyen körülmények között se sértsék meg.

A fogvatartotti jogok sajátos érvényesülése totális intézményekben

A fogvatartottak jogai a szabadságvesztés büntetés végrehajtása során csorbulnak, azonban ezeknek a korlátozásoknak a lehető legkisebb mértékűnek kell lenniük. A börtön a társadalom terméke, totális intézmény, amelynek elsősorban elkülönítő, izoláló szerepe van. (v. ö. Foucault 1990) Lényeges elemei a reszocializálási, nevelési feladatok feltételeivel szemben hatnak, szabályai az elítéltek teljes életmódját szabályozzák. *„A börtön a vele kapcsolatba lépők számára kizár mindenféle érintkezést bármely más intézménnyel, megköveteli, hogy az élet valamennyi aspektusa ugyanazon a helyen és az egyetemes intézmény által meghatározott módon, tehát az*

élettér teljes bekerítettségével folyjon” (Lukács 1987:21). A börtönök épp azoktól a társadalmi mintáktól zárják el az elítélteket, amelyek elsajátítása, interiorizálása a sikeres beilleszkedéshez is nélkülözhetetlen. (Módos 2003:42) A jogoktól való tiltás akadályt jelent a társadalmi szabályokhoz való alkalmazkodás újratanulása során, ha nem a szankcióval szükségszerűen együttjáró tiltás, akkor nincs értelme. A kultúra, a kulturális sajtótermékek, a könyvek, a televízió, a rádió, a művészet a társadalom értékeit mutatják a szubkultúra értékrendjével szemben. (Vókó 2010:159) A fogvatartottak társadalomba történő visszaillesztését segítő programokat nagyfokú érzékenységgel kell végiggondolni, hiszen az alapvető cél az első pillanattól kezdve a szabadulásra való felkészítés. A szabadulás utáni beilleszkedésre irányultság azt is jelenti, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek körülményeit, ezen belül az elítéltek élet- és munkafeltételeit a lehetséges mértékben közelíteni kell a társadalomban általában szokásos viszonyokhoz, hogy azokat az élethelyzeteket ismerhessék meg és élhessék át, amelyekbe a szabadulást követően kerülhetnek. Erre különösen a munkáltatás, nevelés mellett a szabadidős és közművelődési tevékenység, valamint az öntevékeny szervezetek kínálnak jó lehetőségeket. (Módos 1998:54)

Igen hangsúlyos kérdés nemzetközi szinten a fogvatartottak közművelődési lehetőségének biztosítása, három fontos dokumentumot emelnék ki a kapcsolódó nemzetközi szakmapolitikai ajánlások közül. (v. ö. European Social Fund 2010)

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R/89/12. számú ajánlása a Börtönművelődésről (BMü) 1. pontja előírja, hogy az elítélteknek lehetővé kell tenni a művelődéshez való hozzájutást, amely iskolai oktatásból, szakmai képzésből, kreatív és kulturális tevékenységekből, testnevelésből és sportból, szociális nevelésből és könyvtárhasználatból áll. A 9. pont kimondja, hogy a szakmai képzés célja az egyén széles értelemben vett fejlődése kell, hogy legyen, emellett tekintettel kell lennie a munkaerőpiac tendenciáira. (Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1989)

Az Európai Börtönszabályokról szóló R/87/3, majd R/06/2 számú Európai Unió Miniszteri Bizottság ajánlásának 27. 6. pontja előírja, hogy *„kulturális tevékenységet és időtöltést is fel kell ajánlani a fogvatartottak számára és amennyire lehetséges, részt kell venniük a szervezésükben”*. (Európai Unió Miniszteri Bizottsága 2006) Az említett ajánlás 28.1 pontja megfogalmazza, hogy *„minden büntetés-végrehajtási intézetnek törekednie kell arra, hogy lehetőséget biztosítson minden fogvatartott számára olyan oktatási programokban való részvételre, amelyek a lehető legteljesebbek, és amelyek megfelelnek egyéni szükségleteiknek, törekvéseik figyelembevételével .”* (Európai Unió Miniszteri Bizottsága 2006)

Az Alapelvek a fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozóan ajánlásokat tartalmaz az elítéltek részére biztosítandó különféle programokról. A dokumentum 6. pontja előírja, hogy minden fogvatartottnak joga van a személyiségének fejlesztését célzó kulturális tevékenységekben, illetve oktatásokban részt venni. (ENSZ 1990) Az Európa Tanács által (1990) létrehozott börtönművelődésről szóló zárójelentése szerint a fogvatartottak művelődésének hasonlítani kell a kinti világban élő hasonló korcsoportok művelődéséhez és a legszélesebb hozzáférhetőséget kell a számukra biztosítani. (Európa Tanács 1990) Az ilyen módon biztosított művelődésnek különböző színterei vannak, amelyeket többféleképpen csoportosíthatunk. Az Európa Tanács 1998-ban megjelentetett csoportosítása, amelyhez a börtönbeli aktivitások kapcsolódhatnak, három kategóriát különít el. Az első csoport a képzések csoportja, itt ki kell emelni az iskolai tanulmányok befejezésére irányuló oktató, képző tevékenységeket. A második csoportba az életvezetéshez kapcsolódó programok sorolhatóak, ezek célja az egészségnevelés, a beilleszkedési nehézségek

leküzdése, az önkifejezés (pl. művészetek segítségével), a szabadidő hasznos eltöltése (pl. sport). A harmadik csoportba a börtönártalmak csökkentése tartozik, itt meg kell említenünk a családi kapcsolatok ápolását, a közösségi tevékenységeket, a szellemi aktivitás biztosítását és a konfliktuskezelést. (Di Blasio – Ujkéry 2011:2)

Az elítéltek kulturális jogainak szabályozása a magyar kontextusban

Összefoglaló definíció az elítélt kulturális jogai tekintetében a foglalkoztatás, amely kifejezés alá „*az alapfokú iskolai oktatás, a szakirányú képzés, a terápiás foglalkoztatás, a művelődési, szabadidős, sport-, személyiségfejlesztő, gyógyító, rehabilitációs programokon való részvétel és a munkáltatás*” is tartozik. (6/1996. IM rendelet 73. §.) A szervezett foglalkoztatás bármely formájának alkalmazása mérsékelheti a börtönbüntetéssel járó negatív hatásokat, a testi és mentális egészség fenntartásán túl a társadalomban is felhasználható alap- és szaktudás megszerzését is biztosítja. (Kőszegi 2010:55) Az értelmes tevékenység hozzátartozik a társadalomban megszokott normális életvitelhez, míg az elítélteket tétlenségre kényszerítése depresszióhoz, nyugtalansághoz, deprimáltsághoz, agresszióhoz vezethet. (Lőrincz – Nagy 1997:86).

Az 1979. évi 11. tvr (a továbbiakban: Büntetés-végrehajtási kódex) külön nevesítve nem rendelkezik az elítélt kulturális jogairól, de ebben a jogszabályban több helyen találunk különféle, fogvatartottak számára biztosított jogokat, amelyek ebbe a kategóriába tartoznak. (Kózhalmi 2010:111)

Az elítéltet illeti a **tanuláshoz való jog**, de korlátok között. Hazánkban rendelet írja elő, hogy „*az iskolarendszerű oktatást és a szakképzést az erre vonatkozó jogszabályoknak megfelelően kell megszervezni. Az elítéltet – büntetésének tartamához képest – betanított munkás, illetve szakmunkásképzésben kell részesíteni*”. (1979. évi 11. tvr. 39.§) Mindez azért kiemelten fontos, mert a börtönökben fogvatartottak jóval alacsonyabb végzettséggel rendelkeznek, mint a társadalmi átlag. Az elítéltek háromnegyede legfeljebb 8 általánost végzett (28 százalék kevesebb, mint 8 osztály, 46,4% 8 osztály, és egy százaléka analfabéta), míg egyetemi diplomája csak 0,9 százaléknak van. A 2011. december 31-ei adatokból kitűnik az általános iskolai végzettséggel bíró, de szakmát nem tanult elítéltek magas száma, akiknek nagy segítséget jelent a büntetési időhöz idomuló, rövid időtartamú tanfolyamokon és a hosszabb, iskolarendszerű oktatásokon való részvétel lehetősége. (Nemzeti Bünmegelőzési Tanács 2013:79)

Az alapfokú iskolai végzettség megszerzését különösen ösztönözni és támogatni kell, az alapfokú oktatásban részt vevők tanszereit, tankönyveit és az oktatás egyéb költségeit a büntetés-végrehajtási szervezet biztosítja. A Büntetés-végrehajtási kódex ugyanis az elítélt alapvető jogaként rendelkezik az önképzés, valamint az általános iskolai képzésben való részvétel jogáról. A nemzetközi normákkal összecsengően a jelenlegi szabályozás már nem kötelezettségként, hanem az életkortól függetlenül az elítélt jogaként határozza meg az általános iskolai tanulmányok folytatását. (Juhász 2002:28)

Az alapfokú oktatáshoz képest más elbírálás alá esik a középfokú oktatásban való részvétel, valamint a felsőfokú tanulmányok folytatása, az abban való részvétel már nem az elítéltet általánosan megillető jog, annak érvényesülését csak indokolt esetekre (például, ha a megkezdett tanulmányok folytatása összeegyeztethető a büntetés-végrehajtás körülményeivel) szorítja, ezzel is kifejezve a tanuláshoz való jog korlátozott voltát. (Juhász 2002:28; v. ö. 1979. évi 11. tvr. 39.§ (3.)) Ezeket a képzéseket az elítélt kérelmére a parancsnok engedélyezheti, költségei biztosíthatók.

A fogvatartottak szabadulás utáni, munkaerőpiacon való elhelyezkedésére ma már döntően akkor van esély, ha a szabaduló elítélt rendelkezik valamilyen szakképzettséggel. Az elítéltek szakképzésére vonatkozóan a jogszabály előírja, hogy *„az elítéltek képzését elsősorban azokban a szakmákban kell megszervezni, amelyek elősegíthetik a szabadulás után a társadalom életébe való beilleszkedést.”* (6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 130.§ (1)) Az iskolarendszeren kívüli szakképzés az alapfokú képzésre épülve, azt kiegészítve, a fogvatartottak társadalmi reintegrációját szolgálja.

Az elítélt jogosult **önképzésre, sajtótermékek megrendelésére, a büntetés-végrehajtási intézet közösségi foglalkozásainak, művelődési és sportolási lehetőségeinek igénybevételére.** (1979. évi 11. tvr. 36. § (1) m. pont)

A büntetés-végrehajtásban működő közösségi foglalkozások közé soroljuk mindazokat a tevékenységeket, amelyek a klasszikusan „kötelező”, intézeten belüli tevékenységek köréből (ilyen az oktatás, a szakképzés és a munka) kimaradtak. Ezeknek a foglalkozásoknak is hasonlóan nagy hatásuk van az elítéltek fejlődésére, és a jogszabályok, nemzetközi elvárások, alapelvek is megkövetelik ezek teljesítését. (Czenczer 2008:312)

A közösségi foglalkozásokat két csoportra oszthatjuk, megkülönböztetjük a művelődési és szabadidős tevékenységeket, valamint a reszocializációs-nevelési programokat. (Czenczer 2008:313)

A reszocializációs-nevelési programok, foglalkozások a gyógyító, személyiségfejlesztő és lelki terápiás tevékenységeket foglalják magukba. Ezen programokon belül megkülönböztetnek egyéni és csoportos foglalkozásokat. Az egyéni foglalkozások segítséget nyújtanak abban, hogy a fiatalok többsége szabaduláskor rendelkezzen távlati célokkal, melyek véghezvitelével remény nyílik arra, hogy a társadalom hasznos tagjává váljanak. (Tüske 2003:54) A csoportos foglalkozásokon közé tartozik az oktatás, szakképzés, munkáltatás és az aktív szabadidős tevékenységekben való részvétel (kézügyességet fejlesztő szakkörök, vetélkedők, sport). (Ruzsonyi 2006:29) Ezeken a foglalkozásokon megvalósul az egyén közösségi tevékenységekbe történő bevonása. (Kárpáti 2003:49) A foglalkozások között ki kell emelni a civil szervezetekkel való együttműködéseket, előadások szervezését, valamint az ismeretterjesztés megvalósítását. Különösen hasznos, ha a külvilágból érkezik foglalkozásokat vezető személy, aki más szemlélettel, más oldalról megerősítve segíti ezáltal a kialakított program megvalósítását. Jelentős ez azért is, mert az elítélt így nemcsak a börtön személyzetétől kap igazolást, vagy esetleg kritikát, hanem a rendszertől független személy véleményét is meg tudja hallgatni, esetleg fogadni. (Erdődi 2005:39)

A művelődési és szabadidős tevékenységek kapcsán ki kell emelni az önszerveződés fontosságát. Jogszabály írja elő, hogy *„a büntetés-végrehajtási intézeteknek a szabad idő hasznos felhasználása érdekében lehetőséget kell biztosítaniuk az elítélt önképzésére, valamint művelődésére és sportolására”.* (1979. évi 11. tvr. 39.§ (5), 40.§ (2)) Művelődési és szabadidős tevékenységek közé tartozik többek között a sport, a könyvtárhasználat, a különböző szak- és önképzőkörökben, ünnepi megemlékezéseken, műsorokon, szellemi vetélkedőkön való részvétel. Az önszervezési

lehetőségek biztosítása különböző klubok, körökben való részvétel által azért hasznos, mert ez kihívás jellegű feladatok által hozzájárul az úgynevezett „hotel funkció” visszaszorításához, a felelősség és önbecsülés erősítéséhez, valós döntési helyzetek megteremtéséhez. (Ruzsonyi 2006:29) Ehhez kapcsolódik továbbá az önművelődés lehetőségének biztosítása, szakkörök szervezése, önképző körök működtetése, valamint a könyvtárhasználat biztosítása.

Az Európai Börtönszabályok 28. szabálya előírja, hogy *„minden intézetnek az összes fogvatartottnak szánt könyvtárral kell rendelkeznie, amelyben változatos forrásokból, mind kikapcsolódást szolgáló, mind pedig oktatási célú könyv és más információhordozóból elégséges állomány van. Mindenhol, ahol lehetséges, a börtönkönyvtárat a közkönyvtárak segítségével kell megszervezni.”* (Európai Unió Miniszteri Bizottsága 2006:12) A könyvtárat valamennyi fogvatartott előtt nyitott létesítménynek és jelentős rehabilitációs tevékenységnek kell tekinteni (Vókó 2010:159)

Tágabb értelemben az elítélt kulturális jogaihoz sorolható a **vallási vagy lelkiismereti meggyőződésének** szabad megválasztására, annak kinyilvánítására és gyakorlására vonatkozó jog. (1979. évi 11. tvr. 36. § (1) h. pont) *„A büntetés-végrehajtási intézetben minden elítélt számára lehetővé kell tenni, hogy az egyházi személy, a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja, az egyházi jogi személy vagy a vallási tevékenységet végző szervezet által megbízott más személy általi gondozásban részesülhessen. A büntetés-végrehajtási intézet köteles elősegíteni a vallási közösség szociális, gondozói tevékenységét, az elítéltnak a szabadulásra való felkészítéséhez nyújtott szolgálatait.”* (1979. évi 11. tvr. 36./A § (1) (5)) A missziós szervezetek munkatársai és a lelkészek sokszínű tevékenységet végeznek a fogvatartottak között. A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló 13/2000. (VII. 14.) IM rendelet előírja, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben a fogvatartottak csoportos és egyéni vallásgyakorlása, valamint lelki gondozásának biztosítása érdekében minden bejegyzett vallási közösség, vallásfelekezet, egyház vallási tevékenységet folytathat. Ennek elősegítése érdekében a büntetés-végrehajtási szervezetnél Börtönlelkészi Szolgálat létesül, amely a katolikus, a református, az evangélikus és a zsidó egyházak lelkészeiből áll. A lelkészek munkájukat ökumenikus szellemben, a felekezeti önállóság tiszteletben tartásával végzik. 13/2000. (VII. 14.) IM rendelet 1.§-4.§) Ezek a szervezetek segítséget nyújtanak továbbá az elítéltek és szabadultak, valamint családtagjaik gondozása, valláserkölcsi megerősítése, közösségépítés, az elítélteknek családi kapcsolataik rendezésében, személyes és szociális problémáik megoldásában. (Lőrincz – Nagy 1997:254; Teleki 2010:33) A börtönlelkészek lehetőséget kínálnak a fogvatartottak számára, hogy ők maguk ennek segítségével formálhassák magukat. Bízik szerint a cél nem az, hogy „oldódjanak a feszültségek”, hogy „kezelhetőbbé váljanak”, vagy hogy „legyen egy biztonsági szelep”, ezek csupán szerencsés hozadékok, de nem célok. (Bízik 2002:97)

A **külvilággal való kapcsolattartás joga** szintén fontos kulturális jog, kiemelt szerepet tölt be az elítélt reszocializációs esélyei tekintetében. A büntetés-végrehajtási intézet feltételeitől függően gondoskodni kell, hogy az elítélt tájékozódhasson a világ eseményeiről, az ország politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális életéről. Ehhez a zárkákat lehetőség szerint fel kell szerelni rádióval és televízióval, de az elítélt saját televízióját, rádióját is használhatja. (Vókó 2004:183)

Az elítélt kulturális jogai közé sorolható az **anyanyelv használatának joga**, aminek különösen külföldiek esetében van nagy jelentősége. *„Az elítélt jogosult az anyanyelvén vagy az általa ismert más nyelven megismerni a jogaira és a kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseket, a büntetés végrehajtása során anyanyelvének használatára.”* (1979. évi 11. tvr. 2.§ (2) a. és b. pont)

Büntetés-végrehajtási intézetekben megvalósuló reszocializációs tevékenységek és a megvalósítás nehézségei

Számos sajátos képzési formával találkozhatunk a büntetés-végrehajtási intézetekben, amelyek közül a népfőiskolai képzést és a pályázati lehetőségek segítségével megvalósuló képzési lehetőségeket említeném. Népfőiskolai képzéseket viszonylag kis számban szerveznek hazánkban, a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben azonban már 1995-ben megszervezésre került az első roma népfőiskola, amelyben 5 hónap alatt számos területen gazdagodott a fogvatartottak tudása. Ilyen területek voltak a következők: az etnikum történelmi háttere; társadalmi elvárások, előítélet; etnikai sajátosságok; cigány közösségi kultúra; a társadalmi kapcsolattartás formái; szerveződési lehetőségek; az ember és környezete; beszéd és írásgyakorlat; szülői felelősség; cigányság és vallás. Az első népfőiskola kifejezetten elméleti előadássorozatról állt, az azt követő két képzés már szakmai képzéssel is bővült, a fogvatartottak megismerkedtek a vesszőfonással, agyagozással, fafaragással, hálókötéssel. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága támogatta az elgondolást, hiszen olyan szakmák elsajátíttatásáról van szó, amelyeket szabadulás után kevés anyagi ráfordítással lehet művelni. (Bodnár 1997:84-86) A képzés hozzájárult ahhoz, hogy a fogvatartottak megtanulják az együttműködést és bebizonyosodjon, hogy a csoportos közösségi művelődés egyben önérték. (Bodnár 1997:84)

A fogvatartottak képzése kapcsán meg kell említeni a különböző pályázati lehetőségeket is, ezen belül kiemelten fontos volt a TÁMOP 5.6.2 projekt megvalósulása. A projektben tervezett képzések és tréningek három régió 12 büntetés-végrehajtási intézetének fogvatartottjait érintették 2010 szeptembere és 2012 szeptembere között. A projekt elemei a munkaerő-piaci igényekhez és a büntetés-végrehajtás sajátosságaihoz egyaránt illeszkedő, akkreditált szakképzések: (50 képzés – közel 700 fogvatartott bevonásával); kompetencia-fejlesztő (álláskereső, agresszió-kezelési stb.) tréningek (80 tréning – közel 1 200 fogvatartott bevonásával); valamint a képzési infrastruktúra fejlesztése (oktatási eszközök, tantermek korszerűsítése) büntetés-végrehajtási intézetekben. (Kőszegi 2010:62)

Újszerű kezdeményezés a Tett-program, amely az ország minden büntetés-végrehajtási intézetében elindult, és a fogvatartottak egyéni társadalmi és munkaerő-piaci visszailleszkedését célozza. Kiemelt cél, hogy a társadalmi beilleszkedés után minél több érintett a nyílt munkaerőpiacon jelenjen meg, ugyanakkor a kezdeményezés a közfoglalkoztatással is összekapcsolódik. A fogvatartottak integrációjának egyértelmű üzenete, hogy az érintettek a saját és a társadalom érdekében ne kövessenek el újabb bűncselekményeket. Három kiemelt terület a munkáltatás, az oktatás-képzés és a szabadidős tevékenység. A fogvatartotti létszám jelenleg megközelíti a 18 400-at, csaknem felüknek a 8. általános a legmagasabb iskolai végzettsége. 3-5 százalék ugyanakkor a funkcionális analfabéták aránya. Első körben 2500 fogvatartott vett részt a felkészítő programban, közülük 300-an sikeres tanulmányi vizsgát is tettek, de a képzési tevékenység még jelenleg is tart. (Berta 2013) Emellett számos egyéb program működik az országban, a következőkben a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben megvalósuló programok fontosságát emelem ki.

A Budai István börtönparancsnok irányítása alatt működő Balassagyarmati Fegyház és Börtönben esélyt adnak az elítélteknek, hogy a társadalomba ne bűnözőként menjenek vissza, azt szeretnék elérni, hogy az elítélt családi kapcsolatai ne szakadjanak meg, hanem inkább erősödjenek. Az itt megvalósuló Feldmár Intézet által szervezett Mesekör nem egyszerű terápia, nem egyszerűen színház, hanem annál sokkal több. Az elítéltek maguk találják ki a mese vázát, konkrét szöveget és forgatókönyvet nem írnak, így tulajdonképpen minden előadás más és más. A Feldmár Intézet munkatársai péntekenként tartanak csoportos foglalkozást a raboknak, ahol önismereti gyakorlatok, fejlesztő gyakorlatok (hangtan, mozgás, ritmus, szövegértés), dramatikus játékok, kreatív feladatok váltják egymást. A programban félévente adnak elő újabb darabot, eddig kétszer civilek előtt is játszottak. (Neizer 2013)

A Mesekör mellett számos reintegrációs programmal találkozhatunk ebben az intézményben, az elítéltek szakmát tanulhatnak, munkához próbálják segíteni, leszoktatni a drogról, mindezt a családi kapcsolatokon keresztül, de elérhető kommunikációs, személyiségfejlesztő, vagy mediációs tréning is. Egyházi foglalkozásokon tanúságtételt tesznek, elmondják, bűnöző vagyok, ezt követtem el, megbántam, mit tennék másként. A közösségi jóvátételi programban az elítéltek virágot ültetnek, takarítanak, így a lakók látják, hasznos tagjai a társadalomnak. A Feldmár Intézet új kísérleti programjában a börtön utáni életre is gondol. Az elítéltek társadalmi reintegrációját segítő B-Terv keretében egy közösségi házat nyitnak azoknak, akik szabadulásuk után nem tudnak visszatérni családjukhoz. A programban részt vevő civilek és szakemberek életközösséget vállalnak a szabadulttal, együtt vezetik a háztartást, segítik a munkavállalást. (Neizer 2013)

Mindezen kezdeményezése nagymértékben hozzájárulnak ahhoz, sikerüljön megvalósítani a reintegrációt a börtönökben, ugyanakkor számos körülmény nehezíti ezen célok elérését ma hazánkban, a szakemberek szerint ugyanis a fogvatartottak megfelelő foglalkoztatásának lehetőségei elmaradnak a kívántaktól. Ennek főbb okai a jogszabályi előírások nem kellő célra orientáltsága, a foglalkoztatáshoz szükséges tárgyi és pénzügyi feltételek szűkössége, valamint a programok szervezéséhez szükséges szakemberek alacsony száma. (Aleku – Csordás – Pacsek 2006:76)

Nincs kellő jogszabályi ösztönző-rendszer ahhoz, hogy az elítélt különböző, a beilleszkedését szolgáló programokon vegyen részt. A büntetés-végrehajtási intézetek részére pedig nincsenek meghatározva konkrét kötelezettségek a foglalkoztatási, közművelődési lehetőségek biztosítására. Jogszabály *„a fogvatartottak művelődéshez, sportoláshoz való jogát a büntetés-végrehajtási intézet lehetőségeihez köti”*. (1979. évi 11. tvr. 36. §-a (1)) A büntetés-végrehajtási intézet részére előírják ugyan, hogy biztosítani kell az említett tevékenységi lehetőségeket, de erre nincsenek kidolgozva a megfelelő részletszabályok, hiszen a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet sem határoz meg erre vonatkozó konkrét kötelezettségeket. (Aleku – Csordás – Pacsek 2006:76) Azt tartalmazza csupán, hogy *„az elítélt - a háziarendben előírtaknak megfelelően - jogosult szabadidejében az intézet által biztosított művelődési és sportprogramokon részt venni, számára az intézet, vagy az öntevékeny szervezet műkedvelő csoportokat, szakköröket szervezhet.”* (6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 75. § (1)-(2). Ebből kifolyólag célszerű lenne a készülő új Büntetés-végrehajtási kódexben ezen szabályok intézmények általi megvalósítására részletesebben kitérni, több állami szabályozót, keretet adva számukra.

A jogszabályi feltételek megteremtése természetesen csak akkor szolgálja megfelelően az elítéltek beilleszkedését, ha a foglalkozásokhoz rendelkezésre állnak a megfelelő tárgyi és pénzügyi feltételek is. A büntetés-végrehajtási intézetekben jelenleg a munkáltatáshoz és a programokhoz a

feltételek csak nagyon szűkösek.

A különféle programok szervezéséhez a büntetés-végrehajtási intézetekben megfelelő létszámú és összetételű személyi állomány szükséges. A letartóztatott személyekkel való emberséges bánásmód minimum irányelveiről szóló ENSZ ajánlás 49. pontja, az Európai Börtönszabályokról szóló R/87/3. számú Európa Tanács ajánlása 57. pontja előírja, hogy a személyzetben legyenek megfelelő számban szakemberek, úgymint elmeorvosok, pszichológusok, szociális munkások, tanárok, szakoktatók, testnevelők. A büntetés-végrehajtási intézetek többségében nem áll rendelkezésre a szükséges létszámú és összetételű személyzet. A gyakorlati tapasztalatok szerint a nevelőknek a napi túlzott mértékű adminisztrációs feladatok miatt kevés idejük marad a fogvatartottakkal való egyéni és csoportos foglalkozásra. A fogvatartottaknak biztosítandó különféle programok szervezéséhez tehát mindenképpen szükség lenne pszichológusok, szakoktatók, művelődés- és sportszervezők, szociális munkások kellő létszámú foglalkoztatására. (Aleku – Csordás – Pacsek 2006:77)

Záró gondolatok

Az utóbbi évtizedekben fokozatosan erősödik az igény arra, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek olyan programokat dolgozzanak ki, amelyek elősegítik a testi és szellemi képességek megtartását, fejlesztését, valamint amelyek által a fogvatartott lehetőséget kap önmaga megismerésére, egy „társadalom-konformabb” élet megvalósítására. (Czenczer 2008: 323) A büntetés-végrehajtási szervezet ennek eredményeképpen a fogvatartottak reszocializációjának elérése érdekében számos tevékenységet ellát, amely túlnő a klasszikus igazságszolgáltatás keretein, tanulmányomban ezek közül mutattam be néhányat röviden a fogvatartottak kulturális jogainak érvényesülése tükrében. A büntetés-végrehajtás leképezi a külső valóságot, és a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása olyan módon kerül megszervezésre, hogy a rendszer a feladatok ellátásával közelebb jut a fogvatartottak visszailleszkedésének segítéséhez.

Az intézetek által alkalmazott tevékenységek számos pozitív hatással bírnak. Csökkentik a börtön karcerezáló, izoláló hatását, céljuk a feszültségoldás, a személyiségfejlesztés és a prizonizációs hatás csökkentése. A külvilággal való közvetlenebb, aktívabb kapcsolat kialakítása a különböző társadalmi szervezetek közreműködésével ugyanakkor elősegíti a szabadulás utáni eredményesebb beilleszkedést, ami a büntetés-végrehajtás rendszerének meghatározó jelentőségű, egyik legfontosabb célja.

Felhasznált irodalom:

1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról. [online] [2013. március 10.] http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=97900011.TVR

6/1996. (VII. 12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól. [online] [2013. április 5.] http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99600006.IM

13/2000. (VII. 14.) IM rendelet a Börtönlelkészi Szolgálatról. [online] [2013. szeptember 5.]

Aleku Mónika – Csordás Sándor – Pacsek József (2006): A fogvatartottak foglalkoztatásának és programlehetőségeinek jelenlegi helyzete. In: Börtönügyi Szemle, 25. évf. 1. szám, 65-78. p.

Berta Krisztina (2013): Országos szinten is megvalósítják a börtön utáni reintegrációs programokat. [online] [2013. október 30.] <http://www.kormany.hu/hu/belugyminiszterium/europai-unios-es-nemzetkozi-helyettes-allamtitkarsag/hirek/orszagosszintenismegvalositjakabortonutani-reintegracios-programokat>

Bízik László (2002): A börtön a templomunk. In: Lelkipásztor, 77. évfolyam 3. szám, 97-99. p.

Bodnár Ferenc (1997): Népfőiskola. Egyedülálló sátoraljaújhelyi kezdeményezés. In: Börtönügyi Szemle, 17. évf. 2. szám, 83-86. p.

Czenczer Orsolya (2008): Fiatakorúak reszocializációs nevelése a szabadságvesztés büntetés alatt. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 251 p.

Di Blasio Barbara – Ujkéry Zsófia (2011): Az oktatás börtönkörnyezeti kihívásai. . In: Hungarian Educational Research Journal [online] 2011. 1. évf., 1. sz. [2011. szeptember 5.] http://olvasas.opkm.hu/portal/menu/hirek/hungarian_educational_research_journal Erdődi Orsolya (2005): Gondolatok a fogvatartott nők kezelésével, nevelésével összefüggő egyes kérdésekről. In: Börtönügyi Szemle, 24. évf. 1. szám, 33-38. p.

Európa Tanács Miniszteri Bizottsága (1989): R/89/12. számú ajánlás a Börtönművelődésről (BMű)

Európa Tanács (1990): Az Európa Tanács által létrehozott börtönművelődési szakértők különbizottságának zárójelentése a börtönművelődésről. Budapest, Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár, Igazságügyi Minisztérium Büntetés-végrehajtási Országos Parancsnoksága Nevelési Osztály

Európai Unió Miniszteri Bizottsága (2006): R/06/2 számú Európai Unió Miniszteri Bizottság ajánlása

European Social Fund (2010): PRISON EDUCATION – CONTEXT, TRENDS AND POLICY ISSUES. [online] [2013. november 5.] http://ec.europa.eu/education/grundtvig/doc/conf11/doc1-background_en.pdf

Foucault, Michel (1990): Felügyelet és büntetés: A börtön története. Budapest, Gondolat Kiadó, 227 p.

Juhász Zsuzsanna (2002): A hazai büntetés-végrehajtási jog és az Európai Börtönszabályok ajánlásai. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 36 p.

Kárpáti Tamás (2003): A nevelői tevékenység tapasztalatai a Márianosztrai Fegyház és Börtönben. in: Börtönügyi Szemle 22. évfolyam, 3. szám, 45-50. p

Kőhalmi László (2010): De lege lata az elítélte kulturális jogokról. In: Korinek László – Kőhalmi Zoltán (2010) (szerk.): Kultúra a börtönben – a börtön kultúrája. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 99-121. p.

Kőszegi Szilvia (2010): A fogvatartottak oktatása és képzése. In: Börtönügyi Szemle, 29. évfolyam 3. szám, 55-62. p.

Lőrincz József – Nagy Ferenc (1997): Börtönügy Magyarországon. Budapest, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, 261 p.

Lukács Tibor (1987): Szervezett dilemmánk: a börtön. Budapest, Magvető Kiadó, 297 p.

Módos Tamás (1998): Büntetés-végrehajtási nevelés. Budapest, Rejtjel Kiadó, 144 p.

Módos Tamás (2003): Vitaindító a fogva tartottak neveléséről. In: Börtönügyi Szemle, 22. évf. 3. szám, 39-44. p.

Neizer Anita (2013): Ha egy embert megmentünk az újabb börtöntől, az már nagyon jó. [online] [2013. november 10.]

Nemzeti Bünnmegelőzési Tanács (2013): Előterjesztés a Kormány részére a Nemzeti Bünnmegelőzési Stratégiáról (2013-2023). 2013. július 22. [online] [2013. november 20.]

Ruzsonyi Péter (2006): A kriminálpedagógia lehetősége a börtönadaptáció és a társadalmi integrálódás érdekében. In: Börtönügyi Szemle, 25. évf. 2. szám, 21-33. p.

Tüske János (2003): A nevelői tevékenység tapasztalatai a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben. In: Börtönügyi Szemle, 22. évf. 3. szám, 51-54. p.

Teleki Béla (2010): A szabadultak szociálpedagógiai ellátása. In: Börtönügyi Szemle, 29. évf. 3. szám, 31-36. p.

Vókó György (2004): Magyar büntetés-végrehajtási jog. Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 457 p.

Vókó György (2010): A kulturális életre vonatkozó jogi szabályozás és érvényesülésének elősegítése ügyészi eszközökkel a hazai börtönökben. In: Korinek László – Kőhalmi Zoltán (2010) (szerk.): Kultúra a börtönben – a börtön kultúrája. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. 157-166. p.